

GELENEKSEL TÜRK EL SANATLARINDAN ÇÖMLEKÇİLİK (SAKARYA ÖRNEĞİ)¹

Yrd. Doç. Dr. Erol EROĞLU²

Yrd. Doç. Dr. Yavuz KÖKTAN³

ÖZ

Çömlek; yazılı belgelerin olmadığı tarih öncesi çağların aydınlatılması için, çok asitli topraklar dışında, hiç bozulmadan kalabilmesi sayesinde, günlük hayatın, ekonomik durumun, ticaretin, teknolojik düzeyin vb. anlaşılmasında arkeologlara yardım eden buluntulardan biridir. Çömlek biçimlerinde ve yapım tekniklerinde oluşan değişimler, kültürel değişimlerin de yansıtıcısı olurlar.

Çalışmanın konusunu; geleneksel el sanatlarından biri olan çömlekçilik oluşturmaktadır. Çömlek yapımında kullanılan malzemeler, yapım aşamaları, kullanılan hammadde kaynakları, bölgedeki geçmiş ve günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın iskeletini örneklem olarak seçtiğimiz Sakarya’da yaptığımız alan araştırması sonucunda elde ettiğimiz veriler oluşturmaktadır.

Çalışmada “tarama (survey) modeli” uygulanmıştır. Araştırma, teorik ve uygulamalı olarak iki kısımdan oluşturulmuştur. İlk aşamada, konuyla ilgili literatür taraması yapılarak konunun teorik çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise, araştırmanın amacı doğrultusunda saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çömlekçilik, Sakarya, Geleneksel El Sanatları.

¹ Bu çalışma Sakarya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenen “Sakarya ve Çevresi Halk Sanat ve Zanaatları Derleme Projesi, Proje No: 2004/14” projesinde elde edilen verilerden derlenmiştir.

² Sakarya Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Türk Halk Oyunları Bölümü, eeroglu@sakarya.edu.tr.

³ Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ykoktan@sakarya.edu.tr.

POTTERY FROM TURKISH TRADITIONAL HANDCRAFTS (ON A SAMPLE OF SAKARYA)

ABSTRACT

Pottery; is the one of the antique which helps the archaeologists to make the everyday life, economic situation, trade, technological level sense, in order to clarify the unwritten documents prehistoric. Changes of forms and making techniques of pottery are also reflective the cultural changes.

The subject of study; which is one of the traditional crafts of pottery is. Tried to provide information about the materials which is used in the construction of pottery, construction phases, used sources of raw materials in, history in the region and current state. Frame work of this study is data which we got as a result of fieldwork in Sakarya that we selected as a sample.

In study, survey model was applied. Research was occurred in to the two parts of theory and applied. In the first phase, the theoretical framework of subject was formed by reviewing of the literature. In the second phase, fieldwork was carried out for the aim of the study.

Key Words: Pottery, Sakarya, Traditional Crafts.

GİRİŞ

Çömlek; yazılı belgelerin olmadığı tarih öncesi çağların aydınlatılması için, çok asitli topraklar dışında, hiç bozulmadan kalabilmesi sayesinde, günlük hayatın, ekonomik durumun, ticaretin, teknolojik düzeyin vb. anlaşılmasında arkeologlara yardım eden buluntulardan biridir. Çömlek biçimlerinde ve yapım tekniklerinde oluşan değişimler, kültürel değişimlerin de yansıtıcısı olurlar. Buluntular sayesinde kil analizleri yapılabilir ve kilin kaynağına göre ticaret ve kültürel ilişkiler aydınlatılabilir. Kil kökenli maddelerden yapılan ürünler genel olarak üçe ayrılmaktadır. Düşük ısıda fırınlanmış ve sırlanmamış olanlar genel olarak, “çömlek”; çömlek gibi düşük ısıda fırınlanmış ancak sırlanmış olanlar “seramik”; ergime

derecesine kadar ısıtıldıktan sonra camsı bir yapıya sahip olanlar ise sırlanmış olsun veya olmasın “porselen” olarak tanımlanmaktadır. Çömlek yapımı yaklaşık 8200 yıl önce Anadolu, Kuzey Suriye ve Kuzey Mezopotamya’da ortaya çıkmış ve 2000 yıl gibi insanlık tarihi için kısa bir sürede dünyaya yayılmıştır (Özdoğan; 1997:380-383).

Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusunu; geleneksel el sanatlarından biri olan çömlekçilik oluşturmaktadır. Çömlek yapımında kullanılan malzemeler, yapım aşamaları, kullanılan hammadde kaynakları, bölgedeki geçmiş ve günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın iskeletini örneklem olarak seçtiğimiz Sakarya’da yaptığımız alan araştırması sonucunda elde ettiğimiz veriler oluşturmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Her toplum, tarihin seyri içinde kendine has kültürel değerlerini meydana getirmektedir. Bu kültürel değerlerden bazıları zamanla toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediğinden veya farklı sebeplerden dolayı kaybolmakta, bir kısmı ise şekil değiştirerek varlıklarını sürdürebilmektedir.

Çalışmamızın amacı: yok olmaya yüz tutmuş el sanatlarımızın geriye kalan az sayıdaki temsilcilerinin konuyla ilgili bilgi, birikim, duygu ve düşüncelerini derlemek, bu şekilde el sanatlarını kalkındırmaya yönelik olarak başlayan ve gelecekte de artarak devam edeceğini umduğumuz çalışmalara katkıda bulunabilmektir.

Metod

Çalışmada “tarama (survey) modeli” uygulanmıştır. Tarama modeli, “geçmişte veya hâlihazırda mevcut olan bir durumu kendi şartları içinde olduğu gibi tanımlamayı” amaçlayan araştırma modelidir. Tarama modellerinde değişik betimleme yöntemleri birlikte kullanılabilmesi gibi, problemin özelliğine ve araştırmanın amacına göre sadece bir betimleme yöntemiyle de araştırma yürütülüp sonuçlandırılabilir (Cebeci, 2002:14-17).

Saha çalışmasında gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Gözlem; bilim dallarında yıllardan beri kullanılan yaygın bir bilgi toplama tekniği olarak bilinmektedir.

Genel olarak, bireylerin değişik ortamlarda sergilediği çeşitli davranışlar hakkında onları gözlemleyerek bilgi toplamak için kullanılır. Pratik olması ve kullanma kolaylıkları bakımından bilimsel çalışmalarda gözlemin belirli bir yeri vardır. Fazla araç kullanmayı gerektirmediği için kolayca uygulanabilen gözlem, tek veya grup olarak bireyin içinde bulunduğu çevre şartlarını ve etkinlikleri değiştirmeden, onun gözlenebilir bütün davranışları hakkında kolayca bilgi toplamaya fırsat veren bir tekniktir. Çevre şartlarında herhangi bir kurgulama yapılmaz ve gözlemlenen olguya müdahale edilmez (Gökçe, 1992:99-104).

Görüşme (mülakat) folklor derleyicilerinin en çok kullandığı alan araştırması tekniğidir. Görüşmeyle derleyici, kaynak kişinin bildiği, yaptığı, yapmış olduğu şeyleri bunların sebeplerini öğrenir. Görüşme (mülakat) ayrıca derleyiciye halk kültürü malzemesinin aslını verir (Çobanoğlu, 2000:80).

Folklor ürünlerini inceleyerek, değişimleri gözlemlemek, yapılan tespit ve değerlendirmelerle millî kültüre ve dolayısıyla evrensel kültüre katkıda bulunmak folklorcuların asli görevidir (Eroğlu, 1990:302). Bu düşünceden hareketle çömlekçiliğin geçmişten günümüze gelmiş olduğu nokta ve geleceği hakkında tespitler yapılmış ve öneriler ortaya konmuştur.

Araştırma, teorik ve uygulamalı olarak iki kısımdan oluşturulmuştur. İlk aşamada, konuyla ilgili literatür taraması yapılarak konunun teorik çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise, araştırmanın amacı doğrultusunda saha çalışması gerçekleştirilmiştir.

Sakarya’da Çömlekçilik

Türk halk sanatı halk edebiyatı, halk müziği gibi işitsel (fonetik) sanatlar; halk oyunları, halk dansları gibi hareketli (dramatik) sanatlar ve el sanatları, el işi olarak isimlendirilmiş olan halk resmi, tekstil işleri gibi iki boyutlu, çömlekçilik, metal işleri, ağaç işleri gibi üç boyutlu örnekler içeren görsel (plastik) örnekler içeren görsel halk sanatlarından oluşmaktadır (Barişta, 2005:14).

Sakarya geleneksel sanat ve zanaatlar yönünden oldukça zengindir. Eskiden yaygın olan çömlekçilik, ağaç oymacılığı, dokumacılık, örgü işleri, süpürgecilik, sepet örücülüğü ve bakırcılık gibi zanaatlar modern teknolojinin hâkimiyeti sonucu unutulmaya yüz tutmuştur.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 36 Mayıs – Haziran 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

Sakarya ilinin semt, mahalle, köy, çarşı ve pazar isimlerini gözden geçirdiğimizde eski isimlerin büyük bir kısmının bir ürüne ya da bir mesleğe işaret ettiği görülmektedir. Örnek olarak; Sepetçiler, Yağcılar, Bakırlı, Nalköy, Kıncılar, Saraçlı, Yağbasan, Bıçkıatık, Eskibiçki, Uzunçınar, Alağaç, Kurumeşe, Karaçam, Kalburcu, Bezirgan, Çakmaklı, Taraklı, Pamukova, Söğütlü, Çerçiler, Çökekler, Papuççular, Çıracılar, Tığcılar, Süpürgeciler, Tabakhane, Kalaycı, Bozacı, Hasırcılar, Dokurcun, Sepetçiler, Bakırcılar, Ayakkabıcılar, Keresteciler, Demirciler, Semerciler, Çömlekçiler, Küpçüler gibi isimler sayılabilir (Çoruhlu; 2005:1097).

Çömlekçilik; Sakarya’da Adapazarı – Karasu yolu üzerinde bulunan çömlek atölyesinde yaşatılmaktadır. Atölyede kullanılan kil, Poyrazlar Gölü bölgesinden kendi imkânlarıyla temin edilmektedir. Göl yakınındaki bölgeden kepçe vasıtasıyla toplanmakta ve atölyeye taşınmaktadır. Göl kıyısından getirilen ham durumdaki kil ıslatılarak dinlenmeye bırakılmaktadır. Çömlek yapmak için kil şekillendirilmeden önce, içinde çeşitli katkı maddeleri bulunan hamur, içindeki maddelerin iyice dağılması ve içinde hava kalmaması için iyice yoğrulur.

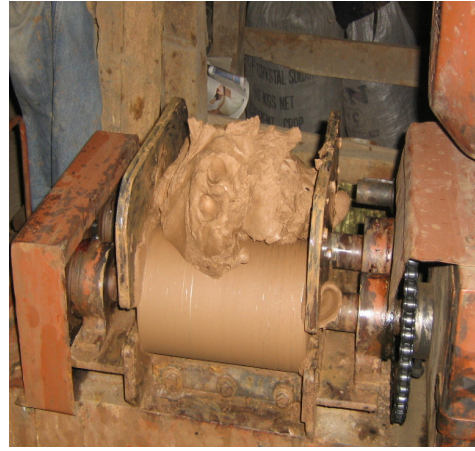

Ham durumdaki kil; öncelikle “çamur makinesi” denen makineden geçirilmektedir. Bu makinede işlenirken uygun kıvama gelmesi için ıslanmaktadır. Çamur bu makinede iki kere işlenmektedir. Bu işlemin amacı içinde çeşitli katkı maddeleri bulunan ham durumdaki çamurun kil haline gelmesi, içinde hava kalmaması ve işlenmeye uygun bir şekle girmesidir.

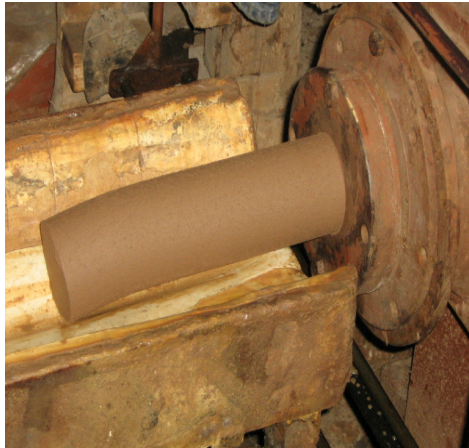

Çamur makinesi temel olarak birbirine paralel iki silindirden oluşmaktadır. Ayrıca silindirlerin motor yardımıyla dönmesi için kenarında bir çark bulunmaktadır. Kenardaki çarktan kayış geçirilerek silindirlerin harekete geçmesi sağlanmaktadır.

Çamur makinesinin kullanılmadığı zamanlarda bu makinenin yaptığı işlem de insanlar tarafından yapılmaktadır. Ham kil ıslatılmakta ve insanlar tarafından çiğnenerek kullanılmaya uygun çamur haline getirilmeye çalışılmaktadır.

Çamur makinesinden iki kere geçirilen kil, “hamur makinesi”nde yoğrulmaktadır. Kil makinede yoğrulurken ölçülü olarak ıslanmaktadır. Yoğrulan kil iyice hamurlaşmakta, incelmekte ve işlenmeye uygun hale gelmektedir. Hamur makinesi; birbirine paralel durumdaki iki silindirin dişliler yardımıyla dönmesi şeklinde çalışmaktadır. Çamur haline getirilmiş olan kil, silindirlerin arasından geçirilmektedir.

Silindirlerin arasından ıslatılarak geçen kil, makinenin ağzından bir metre uzunluğunda silindirler biçiminde çıkmaktadır. Hamur makinesinde iyice yoğrulan, incelen ve işlenmeye ve silindir biçiminde çıkan kil, işlenmek üzere tezgâhlara alınır.

Ustannın çalıştığı tezgâhın önünde kile eli ile şekil verdiği “çark” bulunur. Eskiden ayak gücüyle çevrilen çark, günümüzde motor ile çevrilmektedir. Çarkın önünde ustannın oturabilmesi ve işini rahatlıkla yapabileceği şekilde basit bir oturma yeri bulunur. Önce işlenmeye hazır hale getirilmiş olan kilden yapılacak işe yetecek kadar bir parça çarkın üzerine alınır. Hızla dönen çarkın üzerindeki kile eller kullanılarak şekil vermeye başlanır.

Kile şekil verirken “tarak” adı verilen metal alet de kullanılır. Tarağın farklı boyutları vardır. Yapılan işe göre uygun boyutta olan tarak kullanılır.

Son düzeltmeler yapıлып malzemeye şekli verildikten sonra işlem tamamlanmıştır.

Ham olarak atölyeye gelen çamur, çarkın üstünden vazo, testi, baca, kumbara, mumluk, bahçe süsleri, dekor eşyası vb. ürün olarak alınır.

Hazırlanan ürünler 15-20 gün kurumaya bırakılır. Daha sonra fırında pişirilir. Çömlek atölyesinde iki tane fırın bulunmaktadır. Fırınlar toprağın oyulması şeklinde oluşturulmuştur. Malzemeleri fırınlamak için önce malzemeler fırına doldurulur. Daha sonra fırının kapak kısmı tuğla ile örülerek kapatılır. Tuğlaların üzeri çamurla kapatılır. Son olarak fırının saçtan yapılan kapağı kapatılır. Bu şekilde fırına hava girmesi ve ısının dışarı çıkması engellenir.

Fırının iç kısmında yakıldığı zaman ateşin ve oluşan ısının fırının içine yayılmasını ve malzemelerin pişmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuş delikler bulunmaktadır. Malzemeler doldurulduktan ve kapağı kapatıldıktan sonra fırının yakılmasına sıra gelmiştir.

Fırınının ocağı arka bölümde yer almaktadır. alt kısımda yer alan ocakta odunlar yakıldığı zaman oluşan ateş ve sıcaklık, üst tarafındaki ürünlerin pişmesini sağlamaktadır. Fırın yakıldıktan 3-4 saat sonra malzemeleri pişirecek sıcaklığa ulaşmaktadır. Sıcaklığının düşmemesi ve ateşin azalmaması için devamlı olarak odun takviyesi yapılmaktadır.

Halk Sanatlarının Sorunları ve Çözüm Önerileri

El sanatları ustalarının belirli bir sağlık güvencesi bulunmaması ve gelirlerinin sabit olmaması, çalıştıkları atölyelerin standartlarının çok düşük olması nedeniyle birtakım meslek

hastalıklarına yakalanmaları mesleğe olan ilginin her geçen gün azalmasına, kimi meslek gruplarının yok olmasına neden olmaktadır. El sanatları yıllardır dededen toruna, babadan oğula geçerek usta–çırak geleneğiyle günümüze kadar gelmiştir. Belirtilen olumsuzluklardan dolayı gençler, belirli geliri, sağlık güvencesi olmayan, ürettiğini satamayan, gelecek görmedikleri bu mesleklere yönelmemektedirler

Oldukça geniş bir alanı olan el sanatlarımız, başta endüstrileşmenin etkisi olmak üzere değişen hayat şartlarına, değer yargılarına, güncel ihtiyaçlara, moda ya bağlı olarak ihtiyaçtan daha çok zevke hitap etmesinin etkisi ile ya eski önemini kaybetmiş ya da tümüyle ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak üretim ve satışa yönelik talep azalmaktadır.

Modern yaşamın getirisi pek çok ürünün hizmete sunulduğu bir ortamda el sanatları ihtiyaçtan çok zevke hitap etmektedir. Son yıllarda geleneksel el sanatlarının önem kazanması, ülkemizde kültüre olan ilginin artmasından değil, diğer ülkelerden gelen talep etkisiyle oluşan modadan kaynaklanmaktadır. Bu ilginin canlı tutulması ve süreklilik gösterme yollarının aranmasıyla ülkemize ekonomik açıdan küçümsenmeyecek boyutta girdiler sağlayabilecek el sanatları üretimine ciddi bir yaklaşım gerekmektedir.

Araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler ışığında “ürün tanıtım kartı” uygulamasının başlatılması gerekmektedir. Bu kartlarda ürünün hammaddesi, yapıldığı bölge-il, yapım tekniği, ürünün kullanıldığı yer, üretim tarihi, ustanın adı yer almalıdır. Hazırlanan ürün kimlik kartlarıyla hem ürün hakkında hiç bilgisi olmayan herhangi bir alıcıya kısa bilgi verilmiş hem de ürünün yurt içi ve yurt dışında tanıtımı yapılmış olacaktır. Bunun yanı sıra “usta kimlik belgelerinin” hazırlanmasıyla kişilerin ustalıkları belgelenmiş olacaktır.

El sanatları üretici/sanatkârının çalışma alanıyla ilgili vergi indirimine gidilmelidir.

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu kapsamında, kültürün devamını sağladıkları için sanatkârların da yer alması gerekmektedir.

Devlet İhale Kanunu’nda özellikleri nedeniyle belli kişilere yaptırılmasında yarar görülen fikri ve güzel sanatlarla ilgili çalışmayı gerektiren işler, eski eserlerin restorasyonu ve onarımı vb. gibi kanun maddeleriyle de belirlenmiş yenileme işleri için mevcut olan ustalardan yararlanılabilir.

Hammadde temini konusunda ustaların desteklenmesi üretimin kalitesini ve kapasitesini etkileyecektir. Hammadde ihtiyacının karşılanması için teşvik kredilerinin verilmesi ve bu kredilerin amacına uygun olarak kullanılmasının kontrol edilmesi gerekmektedir.

Ülkemize ait var olan maddi kültürel değerlere sahip çıkabilmek için, bu değerlerimizin diğer ülkeler nezdinde öncelikle tanımlanması; bunun içinde programlı bir şekilde öncelik durumuna göre araştırmaların yapılması gerekmektedir. Araştırmaların derleme boyutunun yanı sıra “etnografik belgeleme” çalışmalarını da kapsamı el sanatlarının arşivlenmesi bakımından önemlidir.

KAYNAKLAR VE KAYNAK KİŞİLER

Yazılı Kaynaklar

BARIŞTA, H. Örcün; **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Halk Plastik Sanatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

CEBECİ, Suat; **Bilimsel Araştırma ve Yazma Teknikleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇOBANOĞLU, Özkul; **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

ÇORUHLU, Tülin; **Sakarya İli'nde Türk El Sanatları**, Sakarya İli Tarihi, Cilt:2, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya, 2005.

EROĞLU, Türker; **Adana İli Saimbeyli, Tufanbeyli ve Düziçi İlçeleri Halk Kültürü Üzerine**, I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Adana, 1990.

GÖKÇE, Birsen; **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınları, Ankara, 1992.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ
Sayı: 36 Mayıs – Haziran 2013
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN
<http://www.akademikbakis.org>

ÖZDOĞAN, Mehmet; “**Çanak-Çömlek**”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt: 1, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 1997.

TAN, Nail; **Folklor (Halkbilimi)-Genel Bilgiler**, 5. Baskı, Halk Kültürü Yayınları, İstanbul, 2000.

Kaynak Kişiler

Hasbi ULUÇ; Yugoslavya doğumlu, 60 yıldır çömlekçilik yapıyor.

Muharrem ULUÇ; Adapazarı doğumlu, 25 yıldır çömlekçilik yapıyor.

Ümit ULUÇ; Adapazarı doğumlu, 8 yıldır çömlekçilik yapıyor.